

BORIS KUZMIĆ

**SENJSKI GOVOR NEKAD I DANAS
NA PRIMJERU KORIZMENJAKA (1508.)**

Boris Kuzmić
Sveučilište u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta
Ivana Lučića 3
HR 10000 Zagreb
bkuzmic@ffzg.hr

UDK: 811.163.42"15"
811.163.42'28(497.5 Senj)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2008-10-23

Autor u članku uspoređuje fonološke i morfološke značajke *Senjskoga korizmenjaka* iz 1508., čija je jezična osnovica senjski govor s početka 16. st., s istim značajkama u današnjem senjskom govoru. Posebna se pažnja posvećuje onim jezičnim značajkama koje se više ne čuvaju u današnjem senjskom govoru.

Cljučne riječi: *Senjski korizmenjak*, senjski govor

Na prijelazu dvaju stoljeća (1494. – 1508.) u Senju je djelovala glagoljaška tiskara, koja je izdala sedam naslova, a među posljednjim izdanjima izdvaja se *Senjski korizmenjak* iz 1508., hrvatski prijevod zbirke korizmenih propovijedi talijanskoga franjevca Roberta Caracciola (1425. – 1495.) iz Lecce. *Senjski korizmenjak* nastao je na stiliziranoj senjskoj čakavici, koja je obogaćena elementima iz staroslavenskoga jezika.

Jezična osnovica *Senjskog korizmenjaka* ovdje će se samo uvjetno izjednačiti s ondašnjim senjskim govorom. Teško bi bilo tvrditi da je jezik *Senjskog korizmenjaka* jednak ondašnjemu senjskom govoru. Njegov je tekst

nastao na podlozi ondašnjega senjskog govora, ali njegova je nadgradnja slojevita, obogaćena jezikom nastalim na temelju hrvatske srednjovjekovne pismenosti, izložena romanskom utjecaju, elementima iz najstarijega slavenskog pismenog jezika i dr. Ipak, može se reći da jezik *Korizmenjaka* uvelike pokazuje značajke na svim jezičnim razinama, od fonologije do leksikologije, koje su jednake i onim današnjima. Za dijakronijska istraživanja te značajke nisu toliko važne, kao one koje su se tijekom minulih stoljeća izgubile, pa ih nema u današnjem senjskom govoru. Glavni je cilj ovoga rada utvrditi fonološke i morfološke značajke u građi *Senjskog korizmenjaka* kojih danas više nema među izvornim govornicima grada Senja.¹ Na temelju vlastite transliteracije teksta *Korizmenjaka*, koja se odnedavno nalazi u računalu a čijem se tiskanom izdanju tek valja nadati, danas brže i jednostavnije dolazimo do činjenica u kojem broju potvrda ili u kojem postotku nalazimo određene jezične značajke. Primjere, koje navodim iz građe *Senjskog korizmenjaka*, bilježim u transkripciji.

Fonološka razina

Gubitak prijedloga *v / va* i *sa*, kao i prefikasa *vz-* i *vaz-* u odnosu na prijedložno i prefiksarno *u / uz-* prva je od jezičnih značajki današnjega senjskog govora. *Senjski korizmenjak* bilježi nevokaliziran prijedlog *v* (1644 potvrde), vokaliziran prijedlog *va* (298 potvrda), i mladi prijedlog *u* (5 potvrda): npr. *v* 311, 451, 1121; *va* 151, 191, 66d; *u* 461, 681, 1201. Prema broju potvrda najčešći je prijedlog *v*, a najrjeđi *u*. Sva tri prijedloga mogu se ostvariti uz suglasnike, samoglasnike i sonant *v*. Prijedlog *v* ostvaruje se uz suglasnike (1489 puta ili 90,5 %), samoglasnike (149 puta ili 9 %) i sonant *v* (6 puta ili 0,5 %). Prijedlog *va* ostvaruje se uz suglasnike (65 puta ili 21,8 %), samoglasnike (91 put ili 30,6 %) i sonant *v* (142 puta ili 47,6 %). Prijedlog *u* ostvaruje se uz suglasnike (3 puta ili 60 %), samoglasnike (1 put ili 20 %) i sonant *v* (1 put ili 20 %). Iz građe je razvidno da su se prijedlozi *v* i *u* najčešće ostvarivali uz suglasnike, a prijedlog *va* uz sonant *v*. Prodiranje najrjeđega prijedloga *u* primjećuje se i u onodobnim senjskim listinama² ili jeziku *Naručnika plebanuševa*³. Prijedlog *sa* u *Senjskom korizmenjaku* javlja se u položaju ispred samoglasnika (12 potvrda ili 40 %), npr. *sa umilenjem* 12d, *sa obrazom* 15d, *sa Isuhrstom* 55d, ispred suglasnika *s* (5 potvrda ili

¹ M. MOGUŠ, 1966.

² Usp. J. VONČINA, 1955, 213–230.

³ Usp. J. REINHART, 1998, 185–198.

16,7 %), npr. *sa slzami* 13d, *sa starišinami* 32l, *sa susedom* 170d, kao i u položaju ispred suglasnika i suglasničkih skupina (13 potvrda ili 43,3 %), npr. *sa mnu* 76l, *sa vsimi* 159d, *sa žutenicu* 177d. Prijedlog *sa* najrjeđi je prijedlog u odnosu na prijedloge *s*, *z* ili *š*. U *Korizmenjaku* ostvaruju se prefiksarno *vz-* (186 puta), *vaz-* (9 puta) i *uz-* (samo u oblicima riječi *uzrok* i *uzdržati*): npr. *vzvišenje* 109l, *vzneseno* 109l, *vzdignutje* 137l; *vazme* 29l, *vazvah* 14l; *uzrok* 178l, *uzdrži* 207l.

Slogotvorno *l* danas je zamijenjeno samoglasnikom *u*. U *Senjskom korizmenjaku* slogotvorno *l* najčešće je nezamijenjeno, npr. *jablke* 5l, *slnce* 2l, *tlče* 16l (2x), rjeđe se zamjenjuje samoglasnikom *u*, npr. *dug* 86d, *dužan* 69l, *gutav* 43d, a vrlo rijetko skupinama *ul* ili *ol*, npr. *jabulke* 69d, *napulnjenjem* 30d, *holmi* 202d. Skupina *ol* potvrđena je samo u riječi *holm* 'brdo' (1 put), a *ul* u korijenima riječi *jabulk-*, *puln-*, *stulp-* i *žulk-* (6 puta). Navedeni korijeni riječi pojavljuju se usporedno s nezamijenjenim korijenskim slogotvornim *l*.

Prednjojezični nazalni samoglasnik **ɛ* u položaju iza palatala *č*, *ž* i *j* danas se u senjskom govoru reflektira samoglasnikom *e*. Građa u *Senjskom korizmenjaku* nudi drukčije stanje – u položaju iza palatala *j* i *ž* dominira refleks *a*, npr. *jazik* (11 potvrda), *prijati* (15 potvrda) i *žaja* (5 potvrda) u odnosu na refleks *e*, npr. *prijeti* (9 potvrda) i *žeja* (2 potvrde). U položaju iza palatala *č* dominantan je refleks *e* koji će kasnije prevladati, npr. *početi* (30 potvrda), *začeti* (1 potvrda), u odnosu na *počati* (4 potvrde). Na temelju građe u *Korizmenjaku*, odnosno broja potvrda, možemo pretpostaviti da je proces zamjene prednjojezičnoga nazalnoga samoglasnika **ɛ* samoglasnikom *e* najprije krenuo u položaju iza palatala *č*, a tek kasnije iza palatala *ž* i *j*.

U današnjem senjskom govoru izgubilo se početno *o-* u pokaznih zamjenica *vi*, *va*, *vo* / *ti*, *ta*, *to* / *ni*, *na*, *no* i priloga *nako*, *vako*, *nuda* i *vuda*. Navedenu pojavu pratimo i u *Senjskom korizmenjaku*, npr. *voga* (1 potvrda: *s voga mesta* 113d), *vo* (2 potvrde: *na vo pole* 78l, *va vo vrime* 128l), *vu* (1 potvrda: *va vu dragu* 78l), *vom* (28 potvrda), *voj* (3 potvrde: *va voj muki* 37d, *va voj nemoći* 37d, *va voj crikvi* 122d), *vih* (2 potvrde: *va vih delih* 121l, *va vih vrimenih* 134d), *nom* (13 potvrda). U ukupnoj građi *Korizmenjaka* to je sporadična pojava u odnosu na čuvanje početnoga *o-*, npr. *ovo* (83 potvrde), *ovoga* (28 potvrda), *ovu* (12 potvrda), *ovom* (1 potvrda), *onoga* (30 potvrda), *onom* (4 potvrde), *ovako* (13 potvrda), *onako* (5 potvrda). Zanimljivo je primijetiti da će gubitak početnoga *o-* biti češći u L jd. m. i sr. roda zamjenica (*o*)*vi* i (*o*)*ni* kada one čine dio prijedloznoga izraza. Na temelju građe u *Senjskom korizmenjaku* može se pretpostaviti da je gubitak

početnoga *o-* najprije zahvatio zamjenice kada su dijelom prijedloznoga izraza, najčešće u prijedložnom akuzativu ili lokativu, rjeđe u genitivu. Nema potvrda u građi *Korizmenjaka* o gubljenju početnoga *o-* u prijedložnom dativu ili instrumentalu. Osim toga, možemo pretpostaviti da je kasnije djelovala analogija na gubljenje početnoga *o-* i u priloga budući da u građi *Korizmenjaka* nema potvrda o toj pojavi.

Od čakavsko-štokavske promjene samoglasnika *a > e*, npr. *krasti > kresti*, *rasti > resti*, *vrabac > (v)rebac* u današnjem senjskom govoru sačuvao se samo primjer *rebac*, a od čakavske promjene samoglasnika *o > e* upotrebljava se primjer *tepal*. Građa u *Korizmenjaku* pokazuje čuvanje lika s korijenom *krad-* (31 potvrda) i *rast-* (16 potvrda) u odnosu na mlađe jezično stanje potvrđeno primjerom *narestenje* (1 potvrda). Promjena samoglasnika *o > e* dominantna je i početkom 16. st., ali se nazire početak utjecaja štokavskih organskih idioma – oblici s korijenom *tepl-* potvrđuju se 13 puta, a s korijenom *topl-* samo jednom.

U današnjem senjskom govoru gubi se dočetno *-i* u infinitivu. Građa *Senjskog korizmenjaka* pokazuje vrlo dobro čuvanje dočetnoga *-i* u infinitivu, imperativu i glagolskom prilogu sadašnjem. Rijetki su primjeri gubitka dočetnoga *-i* u infinitivu (4 potvrde) i imperativu (1 potvrda), dok ih je više u glagolskom prilogu sadašnjem (18 potvrda).

Danas se u senjskom govoru može naći nepalatalni nastavak *-o* analogijom i u mnogih palatalnih osnova. Takvih potvrda u građi *Senjskog korizmenjaka* nema, npr. *mečem* 66d, *plačem* 124d, *križem* 192l.

Dočetno *-m* danas prelazi u *-n* a u građi *Senjskog korizmenjaka* ta pojava nije zabilježena, npr. *razumim* 1l, *velikim* 1d, *blagom* 6l, *grišnikom* 7d.

Za prilog *tu* danas imamo potvrde s likom *to-* i *tu-*, s time da stariji ispitanici češće upotrebljavaju likove s *to-*, npr. *tote*, *toti*. U građi *Senjskog korizmenjaka* nalazimo samo lik *totu* (6 potvrda).

Danas se redovito u senjskom govoru provodi jednačenje po mjestu tvorbe u sandhi-položaju. U građi *Senjskog korizmenjaka* jednačenje se isto tako uglavnom provodi (21 potvrda ili 91,3 %), npr. *š njim* 122d, *š nju* 131d, *ž njega* 192d, *prež njega* 109l, ali nalazimo i dvije potvrde (8,7 %) gdje ta pojava nije provedena, npr. *s njimi* 46d, *iz njega* 189l.

Prijedlog *s* ispred zvučnih suglasnika u današnjem senjskom govoru jednači se prema zvučnosti u *z*. Takvu pojavu, koja je dominantna (62 potvrde ili 95,4 %) nalazimo i u građi *Senjskog korizmenjaka*, npr. *z devotim* 121l, *z drugimi* 148l, *z bratiju* 96d, *z gospodinom* 121d, ali isto tako manji

broj primjera (3 potvrde ili 4,6 %) govori o čuvanju prijedloga *s*, npr. *s boleni* 53d, *s Davidom* 135l, *s devocijom* 169l.

Građa u *Senjskom korizmenjaku* pokazuje gubljenje glasa *h* u početnom položaju riječi, najčešće glagola *hjeti*, isto kao i u današnjem senjskom govoru. Ipak, potvrđuju se i oblici (27 potvrda) u kojima se početno *h-* čuva, npr. *hotinje* 146l, *hoteć* 42l, *hote* 116d. Upotreba glasa *h* očito je u početnom slogu pokolebana zbog utjecaja štokavskih idioma koji glas *h* gube u svim slogovima⁴.

Promjena *pt > t* koja se danas provodi, u građi *Senjskog korizmenjaka* nije zabilježena, npr. *pticami* 2l, 138l.

Zamjenica *vas, vsa, vse* u građi *Senjskog korizmenjaka* jedina je zabilježena, npr. *vsī* 11d, *vsih* 3l, *vsim* 3d, a danas se javlja samo mlađi lik *s* provedenom metatezom sonanta. Zamjenice **ovъ, *tъ, *onъ* u današnjem senjskom govoru glase *(o)vi, ti, (o)ni*, a u građi *Korizmenjaka* čuva se starije stanje *ov, ta, on*, npr. *ov preslatki glas* 34d, *ta isti doktor* 36l, *on človik* 7d.

Morfološka razina

U današnjem senjskom govoru imenice m. i sr. r. u L jd. imaju nastavak *-u*, dok u građi *Senjskog korizmenjaka* nalazimo i nastavke *-i / -e (< -ê)*, npr. *v kapernaume* 9d, *na živote* 29d, *deli* 14d, *pismi* 1l, *pismu* 1l, 24d. Iste imenice u D mn. danas imaju nastavke *-in / -iman*, a u građi *Korizmenjaka* čuvaju se stari nastavci *-om / -em*, npr. *anjelom* 46l, *jazikom* 30l, *ljudem* 2l. U građi *Korizmenjaka* za L mn. nalazimo nastavke *-ih / -eh / -i*, npr. *atih* 84d, 84l, *oblaceh* 32d, *grisi* 6l, 115l, u odnosu na današnje stanje gdje imamo nastavke *-in / -iman*. U građi *Korizmenjaka* imenice m. i sr. r. u I mn. imaju nastavak *-i*, npr. *knezi* 32l, *zakoni* 3d, *koli* 8d, u odnosu na današnje nastavke *-in / -iman*. Primjećuje se da se početkom 16. st. još uvijek DLI mn. ne izjednačuju u jednom nastavku.

Imenice ž. r. **a / *ja*-osnova u građi *Senjskog korizmenjaka* u I jd. pretežito dobivaju nastavak *-u*, npr. *s dušu* 23l, *kaplju* 49d, *s nečistoću* 7l, a nastavak *-iju* dobivaju imenice ž. r. **i*-osnova, npr. *noćiju* 2l, 22d. Današnje imenice ž. r. svih triju osnova imaju samo nastavak *-on*. U današnjem senjskom govoru izjednačili su se DLI u jednom nastavku *-an*, a u građi *Korizmenjaka* nema padežnog sinkretizma: u D mn. jedini je nastavak *-am*, npr. *babam* 63l, *crkvam* 19l, u L mn. nastavak *-ah*, npr. *molitvah* 87l, *mrižah* 43d, a u I mn. nastavak *-ami*, npr. *ribami* 2l, *suzami* 49d. Danas se u L mn.

⁴ M. MOGUŠ, 1966, 42.

ne čuva ni nastavak *-eh* koji dobivaju imenice ž. r. *i-osnova, npr. *ričeh* 84l, 118l, 120d, *skrbeg* 28l.

Od likova ličnih zamjenica koji se više ne čuvaju u današnjem senjskom govoru valja izdvojiti: a) zamjenicu za 1. l. jd., npr. GD *mani* 3l, 12d, 85d, 99d, 113l, D *mni* 23d, I *manu* 13l, 23l, 44l, 69l; b) zamjenicu za 2. l. jd., npr. I *tobu* 49d, 74d, 98d; c) zamjenice za 3. l. jd., npr. D *njej* 13l, 91l, 116l, L *njem* 3l; d) zamjenicu za 3. l. mn., npr. I *njimi* 41l, 42l. Povratna zamjenica *se* u I ima lik *sobu* 88l, 96d, 101d, koji se danas više ne čuva, a povratno-posvojna *svoj* danas više ne čuva likove, npr. u L jd. ž. r. *svojej* 16d, u L mn. ž. r. *svojih* 86d, i I mn. m. / sr. r. *svojimi* 26l, 86d, 108d. Od nesačuvanih likova posvojnih zamjenica izdvajaju se: a) zamjenica *moj*, npr. L jd. ž. r. *mojej* 32l, 114d; b) zamjenica *tvoj*, npr. kontrahirani lik s nastavkom palatalnih osnova *tvega* 7d, 8l, DL jd. ž. r. *tvojej* 59d, I jd. ž. r. *tvojeju* 33d, L mn. ž. r. *tvojih* 86l, 87l, I mn. m. r. *tvojimi* 23l; c) zamjenica *naš*, npr. L mn. m. r. *naših* 59l, I mn. m. r. *našimi* 21l; d) zamjenica *vaš*, npr. L mn. ž. r. *vaših* 23d, 61l. Od nesačuvanih likova pokaznih zamjenica valja izdvojiti: a) zamjenicu *taj*, npr. N jd. m. r. *ta* (bez naveska *-j*) 3l, 7d, 16d, I jd. ž. r. *tu* 23l, L mn. ž. r. *tih* 10l; b) zamjenicu *ovaj*, npr. NA m. r. *ov* (bez naveska *-j*) 36d, 45l; c) zamjenicu *onaj*, npr. N jd. m. r. *on* (bez naveska *-j*) 7d, 10d; d) zamjenicu *tolik*, npr. I jd. ž. r. *toliku* 1d. Od nesačuvanih likova upitno-odnosnih zamjenica nalazimo, npr. L mn. *kih* 42l, I mn. *kimi* 25l.

U deklinaciji pridjeva izdvajaju se nesačuvani likovi: u L jd. m. / ž. r. nastavak *-i*, npr. *dobri* 61d, *pitomi* 40d, *plemeniti* 18, u I jd. ž. r. nastavak *-u*, npr. *dlgu* 86l, *naglu* 151l, u I mn. svih triju rodova nastavak *-imi*, npr. *mnozimi* 173d, *slatkimi* 104l, *takmenimi* 72d.

Danas uz brojeve *dva*, *tri*, *četire* imenica stoji uvijek u dvojini, a ne u množini. U građi *Senjskog korizmenjaka* čuva se opreka između množine i dvojine – uz broj *dva* čuva se dvojina, a uz brojeve *tri* i *četiri* javlja se množina, npr. *dva fundamenta* aliti *računa* 201d, *b (=2) kabla* 69d, *dva načina* 142d, *v (=3) miseci* 97l, *tri plodi* 181l, *g (=4) elementi* 139d.

Brojevima 2 – 4 danas je osiromašena deklinacija: NAG *dva* – *dvi*, *tri*, LI *dvan* (*dvaman*), *dvin*, *trin*, kosih padeža broja 4 više nema. Razlike između današnjega stanja i onoga u građi *Senjskog korizmenjaka* očituje se u sljedećim oblicima: u NA broja *dva* u građi *Korizmenjaka* čuva se lik *dvi* za sr. rod, npr. *dvi leti* 37d, u G *dviju* za m. i ž. rod, npr. *ot dviju naturu* 25d, *ot dviju jaziku* 104d, i u DI *dvima* za m. i ž. rod, npr. *služiti dvima protivnima gospodinoma* 92d, *svezan dvima verugama* 114l; u GL broja *tri* čuva se lik *trih*, npr. *v trih živin* 97l, a u I *trimi*, npr. *trimi zakoni* 99l. Što se tiče kosih

padeža broja 4, u građi *Korizmenjaka* čuva se I, npr. s *četirimi krali* 1631, *četirimi računi* 1091, *četirimi zakoni* 711.

Od glagolskih oblika ono čega danas više nema, a ima u građi *Senjskog korizmenjaka*, jesu: aorist, imperfekt, glagolski prilog prošli, stariji oblici glagola *biti* u tvorbi kondicionala *bih / bim, bi, bi, bismo, biste, bi*, npr. *počeše* 11d, *služahu* 8d, *pristupivše* 8d, *ne bim činil* 171, *ako bim rekal* 1761. Lik *bim* u građi *Korizmenjaka* javlja se dva puta (10,5 %), a lik *bih* sedamnaest puta (89,5 %).

Zaključak

Zaključno se može kazati da građa *Senjskog korizmenjaka* čuva niz jezičnih značajki kojih danas više nema u senjskom govoru – prijedloge *v / va* i *sa*, kao i prefikse *vz-* i *vaz-*, slogotvorno *l*, refleks *a* prednjojezičnoga nazala u položaju iza palatala *č, ž, j*, početno *o-* u pokaznih zamjenica i priloga, korijene *krad-*, *rast-* i *topl-*, dočetno *-i* u infinitivu, imperativu i glagolskom prilogu sadašnjem, dočetno *-m* u imenica i glagola, prijedlog *s* ispred zvučnih suglasnika, početno *h-* u oblicima glagola *htjeti*, starije likove imenica, zamjenica i pridjeva, množinu uz brojeve *tri* i *četiri*, razvijenu deklinaciju brojeva 2 – 4 i sve jednostavne glagolske oblike.

Literatura

- Boris KUZMIĆ, Jezična obilježja Senjskog korizmenjaka (1508), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 28, Zagreb, 2002, 87–101.
Milan MOGUŠ, *Današnji senjski govor*, Senj, 1966.
Johannes REINHART, O jeziku Naručnika plebanuševa 1507., *Senjski glagoljaški krug 1248.- 1508.*, Zagreb, 1998, 185–198.
Josip VONČINA, Četiri glagoljske listine iz Like, *Radovi Staroslavenskog instituta*, 2, Zagreb, 1955, 213–230.

SENJ TONGUE IN THE PAST AND TODAY THROUGH EXAMPLE OF *KORIZMENJAK* (1508.)

Summary

The author in this paper compares phonologic and morphologic characteristics of *Senj's korizmenjak* from 1508 whose linguistic basis is in Senj's vernacular from the beginning of the 16th century, with the same characteristics of Senj's vernacular of today. Special attention is given to those linguistic characteristics, which are no longer preserved in Senj's vernacular of today.

Keywords: Senj's korizmenjak, Senj vernacular.

